

Torma Zsófia egyetlen ismert fényképe
a Dévai Múzeumban

Torma Zsófia, egy asszony a magyar régészet szolgálatában

(1832 Csicsókeresztúr-1899 Szászváros)

Írta: Friedrich Klára

Torma Zsófiának, a világ legelső régésznőjének életét, munkásságát nem időrendi sorrendben, hanem az alábbi tárgykörök szerint szeretném bemutatni:
1. Ahogy elkezdődött **2.** Család és hazaszeretete **3.** Tudományos

munkásságának főbb állomásai **4.** Nő régész – régésznő **5.** Szakirodalmi tájékozottsága **6.** Kutatói alapossága és módszere **7.** Tudományos levelezése **8.** Östörténeti felfogása **9.** Díszítések, mesterjegyek vagy írásjelek **10.** Elismerése, méltatói **11.** Mellőzése **12.** Meghamisítása **13.** Összegzés **14.** Feladataink **15.** Újabb ismeretek Torma Zsófiáról **16.** Szakirodalom

1. Ahogy elkezdődött

A régész-történész apa, Torma József gyermekei közül Károly és Zsófia szívesen játszottak az ásatásokból előkerült leletekkel, cserépdarabokkal, amelyek gyakran gyermekszobájuk padlóját is elborították. Zsófia 13 éves volt, amikor Rómer Flóris bencés szerzetes (1815-1889) a magyar régészet és műemlékvédelem megalapítója, meglátogatta Torma Józsefet Csicsókeresztúron, ekkor még az ő ásatásai iránt érdeklődve. Tíz évvel később azonban már azt a nevezetes földtani és őslénytani gyűjteményt csodálja meg Szászvárosban, amelyet Zsófia sokszor napokig tartó fárasztó utakon szedett össze, s amelyből múzeumok, paleontológiai társaságok is kértek tőle anyagot.

2. Család és hazaszeretete

Édesapja nem „csak” régész, hanem Belső-Szolnok vármegye 1848-as követe, országgyűlési képviselő. Nővérének férje, Makray László az 1848/49-es szabadságharcban honvéd alezredes Bem József seregében. Borsos József róla készítette a Nemzetőr c. festményét.* Bátyja, Károly 18 éves korában szintén csatlakozott Bem tábornokhoz és a zsigódi fegyverletételig vitézül harcolt. Később Aquincum régésze lett és a Magyar Tudományos Akadémia Tagja.

Zsófia szülei halála után nővéréhez költözött Hunyad megyébe, akinek gyermekeit szeretettel, türelemmel taníttatta. Egyiküket örökbe is fogadta és az ő kisfiával is nagy kedvvel és vidámsággal foglalkozott.

Felismerte hazájának rendkívüli fontosságát régészeti, néprajzi, őslénytani, kőzet és ásványtani szempontból s ezt a világot elé akarta tárni. Honleányi kötelességének érezte a pusztuló leletek gyűjtését, mentését, s ezért feláldozta magánéletét. „... az ifjúság röpke ábrándképei helyett komolyabb törekvések népesítik be akaratlanul is lelke világát, s minden iránt lobbanékony érdeklődéssel viseltetett a mit a hazai föld természeti ritkasága, vagy régiség alakjában eléje tárt.” - írja róla tanítványa és tisztelője Téglás Gábor, dévai geológus és régész. Későbbi összehasonlításaiban hangsúlyozza a magyar jellegzetességeket, többek között a tulipánt, székelykaput, Attila turul - karuly madarát, a szászvárosi asszonyok által az ágyneműre hímzett életfát... Külföldi

előadásainak költségeit maga állja és célja a hazai tudomány jó hírnevének öregbítése.

3. Tudományos munkásságának főbb állomásai

1875-ben kezd ásatni Tordos őstelepén, amelyre Vén András ottani református tanító hívja fel figyelmét, s ahol addig csak két iskolaigazgató gyűjtött néhány leletet a Maros partjáról.

1876-ban részt vesz közel száz leletével a 9. Nemzetközi Ősrégészeti Kongresszuson Budapesten.

1877-ben a Szebeni Honismertető Egylet tiszteletbeli tagjává választja.

1879-ben megjelenik első régészeti munkája, a „Hunyadvármegye Neolith (kőkorszakbeli) telepei”.

1880-ban megjelenik a Nándori barlangcsoportozatban végzett ásatásának ismertetése.

1880-ban Berlinbe hívják a Német Antropológusok nagygyűlésére, ahol Schliemann trójai leleteiből is kiállítanak.

1882-ben Németország múzeumait tanulmányozza, Maina-Frankfurtban részt vesz a német antropológusok XIII. Nagygyűlésén, ugyanebben az évben Bécs, Budapest, Kolozsvár, Nagyenyed őskori gyűjteményeit is végiglátogatja.

1884-ben Torinóból megérkezik Kossuth Lajos első tisztelegő levele.

1889-ben, a német antropológusok bécsi kongresszusa nagy kudarc számára, hiszen még tízen sem ültek a székeken, akik rendelkeztek volna megfelelő előismerettel, hogy néprajzi összehasonlásait megértsék.

1894-ben magyarországi érdeklődés hiányában Jénában németül jelenik meg az „Ethnographische Analogieen”, azaz *Néprajzi hasonlóságok* című munkája, amelyről többnyire elismerő nyilatkozatok látnak napvilágot külföldön.**

1899-ben, május 24-én, halála előtt fél évvel a Kolozsvári Egyetem tiszteletbeli bölcsészdoktorrá nevezi ki.

****53. old. Sumer nyomok Erdélyben:** Torma Zsófia írja, hogy a *Néprajzi hasonlóságok*-at először magyarul írta meg, mert Hunfalvy Pál és Herrmann Antal bízta, hogy közölni fogják a Néprajzi Társaság szaklapjában. Azonban hiába készítette el, nem jelentették meg. Ugyanezt végül „*minden tartalmi és sorrendi változás nélkül*” 1894-ben németül adta ki, hogy külföldön is megismerjék a magyar ősrégészeti kincseket és adatokat.

4. Nő régész - régésznő

Ha azt halljuk, hogy a világ legelső nő régésze, régésznője, a tudós iránti tiszteleten túl, kíváncsiak vagyunk, hogy milyen volt ő? Torma Zsófia okos, szép, nemesi származású, gazdag hölgy volt, akinek 25 férfi kérte meg a kezét, ő

azonban nem egyetlen személynek, hanem a magyar tudománynak adta. Nem mintha magát embertársai fölé emelte volna, hiszen végtelenül szerény volt, mint ahogy azt az „Ethnographische Analogieen” zárszava bizonyítja: *„Ha pedig valaki úgy gondolja, hogy tanulmányomat bíráló tárgyává teszi, csak arra kérem, ne tekintse a dolgot iskolázott szakember munkájának, hisz egy ilyennek a látóköre és a megfigyelőképessége az én ismereteimet túlszárnyalja. Minden dicsvágyat és feltűnés-keltést kerülve gyűjteményem jelentőségének fontos voltát egyedül abban látom, hogy leleteimet a Maros hullámai elől biztonságba helyeztem, miután más megfelelő gyűjtőre nem akadtak. Tettem ezt annak ellenére is, hogy az elfogultság és sokoldalú kellemetlenkedés sokak részéről ellenem megnyilvánult és még ma is folytatódik.”*

Említett tulajdonságai ellenére nem nőtársainak féltékenysége keserítette meg életét. Írásaiban említi a Szebeni Honismereti Egylet hölgytagjainak magasztaló dicséretét. Heinrich Schliemann második feleségével, a szintén régészkedő Sophie-val, Johannes Ranke német antropológus feleségével, Annával igen jó volt a kapcsolata. Gazdaságát, háztartását bizonyára gondosan vezette és irányította, hiszen fennmaradtak Anna Rankénak, a német antropológusfeleségnek levelei, ezekben lelkendezve köszöni meg a Szászvárosból Münchenbe ládászámra küldött, gondosan csomagolt, gyönyörű gyümölcsöket.

A 9. Nemzetközi Ősrégészeti Tanácskozáson, 1876-ban egyetlen nő volt az előadók között. A vicclapok kezdetben gúnyolták a „bogarászó kisasszonyt”, *„míg nem apránként hozzászólt a közönség ahhoz, hogy benne a regények neveléses 'kék harisnyás' figurája helyett a valódi tanultságnak nálunk ugyan kivételes, de hála Istennek azért már itt is örvendetesen sokasodó mintaképet tisztelje és respektálja”* (Téglás Gábor tanítvány, régész).

Kifejezetten asszonytársai számára írt cikket 1896-ban, A Szolnok-doboka megyei nők ezredévi emléklapjába „Hazánk népe ősmítosának maradványai” címmel.

Híres volt jótékonyágáról, ismét Téglás Gábort idézem: *„... a közjóra irányuló szívnemesség és könyörületesség, a régi magyar nemzeti udvarházak hölgyeinek napjainkban fájdalom már gyérülni kezdő erénye Torma Zsófiában a szó legnemesebb értelmében megszemélyesítőjét bírta. Az árvák, az üldözöttek, a segélyre szorultak készséges pártfogójaként mindenkinek szolgálatára állott, s Szászvárosban, hol annyi család áldhatja ritka szívjóságát, már ebbeli ténykedései is biztosíthatnák neve fennmaradását.”*

Az ásató, terepen dolgozó régésznek egy kubikus erejével és egy sebészorvos finom kezével kell rendelkeznie. Torma Zsófia kezdetben állta versenyt a férfiakkal. Az itthoni mellőzések, írásainak sorozatos visszautasítása, leleteinek lekicsinylése éppen azok részéről, akiket kezdetben legjobban tisztelt, (Hampel

József, Pulszky Ferenc, Hunfalvy Pál) a lelkén keresztül törték meg erejét. 1881-ben odáig jut, hogy arra kéri Haynald Lajos bíboros érseket (1816-1891), hogy szerezzék meg számára Rudolf trónörökös felesége, Stefánia belga királylány mellett a magyar társalkodónő tisztét. Bár bizonyosan ott is hazája érdemeire hívta volna fel a figyelmet, jó hogy e kiugrási kísérlete nem sikerült, hiszen ezen időszak után következtek legfontosabb felfedezései, többek között az, hogy nem a dákok, hanem egy 3000 évvel korábbi turáni népesség Trójához és Mezopotámiához (ahogy akkor nevezték, Babylonhoz) kapcsolható hagyatékát mentette meg a pusztulástól.

Több helyen olvastam, hogy Torma Zsófia az eredményeit „zseniális női intuíciójának” köszönheti, mintha ezzel el lehetne leplezni azt a tényt, hogy egyszerűen okosabb és szorgalmasabb volt szaktársainál, akiket pontosan harminc évvel előzött meg. Hiszen az ő 1875-ben kezdett tordosi ásatásait csak 1905-ben követte a hasonlóan újkőkori, de írásbeli anyagában szegényesebb Vincsa telep felfedezése Nándorfehérvár mellett.

A régész nő szorgalmának gyümölcsét, 10 387 darabból álló gyűjteményét az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára vásárolta meg. Mivel nagy vagyonát kutatásaira és jótékonyásra áldozta, így idősebb korában gyűjteményének már nem tudott új helyet biztosítani, ezért 1891-ben ötezer forintért és 800 forint életjáradékért megvált tőle. Darabszámra több lenne régészeti hagyatéka, de sokan kértek tőle anyagot, külföldi régészek kutatók is, és ő szívesen küldött, bármilyen fáradságosan jutott hozzá. Ő maga egyébként 25 ezerre becsülte gyűjteményének számát. Egy részlet Francis Haverfield oxfordi régész, történész leveléből: *„Alig merem kérdezni, de mint Ön is tudja, a régészek nagyon szemérmetlenek, hogy kölcsön adhatna-e nekem néhányat ezekből a kincsekből? Szeretném, ha gyűjteményem mellé még volna három bálványom, három csigolyám és az a különös négy oldalas tárgy...”* Zsófia küldött anyagot, gondosan csomagolva mindenkinek, boldogan. Az oxfordi régész úr pedig soha nem hívta meg Oxfordba előadást tartani, mások kihagyták a szakirodalomból, az általa mélyen tisztelt és népszerűsített Heinrich Schliemann pedig sűrű teendőire hivatkozva elutasította, hogy előszót írjon könyvéhez (1882). Hogy azért történt-e ez, mert nő volt és az irányadó férfi tudósoknak kényelmetlen lett volna a hivatkozás, vagy azért, mert adakozó, segítőkész jellem volt, erről több mint 130 év távolából nehéz bizonyosat mondani...

5. Szakirodalmi tájékozottsága

Mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban rendkívül tájékozott és naprakész volt, pedig akkoriban nem lehetett számítógépet bekapcsolni és rákattanni a keresőre. Magyar, német, francia, angol, görög, latin szerzők műveivel támasztja alá megállapításait és összehasonlításait. Éppúgy ismeri

Strabont és Berossost, mint Lukácsy Kristóf örmény források alapján írt „A magyarok őselei” című művét, Huszka József frissen megjelent tanulmányát a turáni díszítőművészetről, vagy Bánó Jenő írását a mexikói indiánok és a magyarok hasonló szokásairól. Tanulmányozza a különböző népek mítoszait és szokásait, az öltözködéstől a táncig.

6. Kutatói alapossága és módszere

Kutatói alaposságára már szakirodalmi tájékozottságából is következtethetünk. Leleteit szaktudósoknak is elküldte tanulmányozásra, pl. a fémtárgyakat Otto Helmnek Danzigba, kémiai vizsgálatra, vagy a megkövesedett levél lenyomatokat Dr. Kurtznak Berlinbe. Ez az alaposság vezetett oda, hogy a világon először alkalmazta a társtudományok bevonását a régészeti munkába, antropológusok, őslénykutatók, vegyészek, nyelvészek, botanikusok, történészek, néprajzkutatók, geológusok, mineralógusok (ásványtanászok), orientalisták (keletkutatók), művészettörténészek, numizmatikusok (éremtanászok) műveit használta fel, vagy leleteket küldött tanulmányozásra. Ezzel kapcsolatot teremtett az egyes szakterületek között, lehetőség nyílt a műveltségek eredetének tisztázására. Ez a módszer vezetett oda, hogy megállapíthatta: a tordosi, a trójai, és a legkorábbi sumer műveltség közös forrásból táplálkozott. Az „Ethnographische Analogieen” című művében vallási, csillagászati, embertani, írásbeli, nyelvészeti, díszítőművészeti, sőt még táncművészeti összehasonlításokat is találunk.

7. Tudományos levelezése

A komplex, sokoldalú és összehasonlító módszer mellett a szaktársakkal való levelezést is kutatói, tudományos szintre emelte. Ehhez legalább három nyelv és a régészet tudományához kapcsolódó nemzetközi szakszókincs ismeretére volt szükség. Levelezőtársa volt a már említetteken kívül John Lubbock (1834-1913) angol tudós, aki nemesi nevét lorddá avatásakor a Stonhenge-hez hasonló kőkör helyszínéről, Avebury-ről választotta és bekerült a Prehistoric Times című könyvébe a Campagnai baltatok, a magyarsághoz kapcsolható rovásírásos emlék is. Továbbá Archibald Sayce (1845-1933) angol nyelvész, sumerologus; Francis Lenormant (1837-1883) francia régész és sumerologus, aki a sumer és az ural-altaji nyelvek azonosságát állapította meg; Heinrich Schliemann (1822-1890), Trója és Mükéné feltárója. És az, akinek levelei minden mellőzésért kárpótolták, a már 82 éves Kossuth Lajos (1802-1894), aki az ősrégészet iránt is érdeklődött. Leveleit a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum őrzi.

8. Őstörténeti felfogása

Az alábbiak kivonatok, de nem szó szerinti idézetek a „Hazánk népe

ősmythosának” maradványai című írásából, 1896-ból. Torma Zsófia idejében Mezopotámiát, Sumer-t Babylon-nak nevezték. *Babylon ős népe, ékiratos feliratai szerint a turáni fajhoz tartozó sumer-akkád nép volt, amelynek hitelvei, szertartásai, írásjegyei, szokásai még 6000 év múltán is visszatükröződnek árja népeink néprajzában, életében, szokásaiban.* Az „árja” kifejezést az általa turáni fennsíknak nevezett területről kiinduló szkíta-hun-avar-székely-magyar népekre használja.

A sumer-akkádok szintén az altáji népcsaládhoz tartozó turáni faj voltak, innen olvadhatott a magyar nyelvbe több akkád féle elem. (Akkoriban még nem volt ismeretes, hogy az akkádok a sémi fajhoz tartoztak, s nem sajátjuk volt a nyelv és az írás, csupán átvették). A sumer-akkádok nyelvéről ezt írja: *„Annyi bizonyos, hogy közelebb állnak a kelet-indiai dravidákhoz, mint a törökökhöz, vagy az un. finnugorokhoz”.* Érdekesen egybeesik ez az Akadémia másik erdélyi üldözöttjének, Szentkatolnai Bálint Gábornak véleményével, aki a dravidát, a tamilok nyelvét, a magyar nyelv rokonának tartotta. Bár az irodalomban nem találtam nyomát, hogy e két lángelme személyesen ismerte volna egymást, de Zsófia egy helyütt hivatkozik rá és volt közös barátjuk : Hermann Antal (1851-1926) irodalomtörténész, etnográfus.

Torma Zsófia szerint a székelyek olyan magyar törzsek, akik Attila hunjainak visszamaradt részeként, még Árpád magyarjainak bejövetele előtt Erdély keleti határhegyein telepedtek meg, s még ma is ott laknak. A magyarok a honfoglaláskor a Duna-Tisza közén már turáni eredetű, visszamaradt szkíta törzseket találtak, akik, mint rokon faj, beléjük olvadtak.

„Babylon planétáinak számából keletkezett hetes számunk előkelősége szerepelt őseinknél is, pl. nemzetünk hét törzse, hét vezére...Magyarország ősi címerének hét oroszlánja a hét vezér nemzetségét jelképezé...”

„ Ha azonban a leletek azonossága oly sokféle csoportos formában jelentkezik mint az én gyűjteményemben látható kultikus kapcsolatoknál, ahol is a babilóniai hatások olyan szembeszökőek, minden kétséget kizárólag felismerhető az a tény, hogy a leletek készítői, alkotói teljes mértékben azonos eszmék hatására cselekedtek és hogy ezeknek a művészeknek, vagy mesterembereknek egymáshoz tartozása, népeiknek faji azonossága, ezen az alapon tekintve nem okozhat kételyt”.

Harmatta János nyelvész, történész írja: *Olyan jelek, melyeknek kapcsolatát a régi mezopotámiai írásbeliséggel fel lehetett tenni, már a múlt században is kerültek elő elég nagy számban Tordoson s feltárójuk, illetve gyűjtőjük Torma Zsófia már 1879-ben utalt is erre a kapcsolatra. (tömörítés-Fehérné, I/21)*

Korai Kárpát-medencei jelenlétünkre utal az a megállapítása, hogy az utolsó jégkorszak végén élt ősszarvast, amelynek agancsából egy faragott darabot a nándori barlangban megtalált, az erdélyi lakosság ismerte, így a szarvas alakját korsóira, ruháira, szőnyegeire *„minden kulturális befolyástól”* mentesen díszítésként használta.

9. Díszítések, mesterjegyek, vagy írásjegyek?

Torma Zsófia határozottan kiállt amellet, hogy tordosi edénytöredékein, korongjain írásjegyek, betűk találhatóak, ezeknek rajzait megosztotta külföldi levelezőtársaival is. A külföldi tudósok nem ismerték a magyarok ősi írását, a rovásírást, így nem tudták megerősíteni ebben. Archibald Sayce angol nyelvész, orientalista, sumerológus ugyan elismeri, hogy némely ázsiai betű rokonságba hozható a tordosi leleteken lévőekkel, de a rovás **ZS** és **T** betűt ismétlődésük miatt díszítésnek véli. Schliemann 1882-ben, Athénből írott levelében külön kiemeli a latin nagy nyomtatott **E**-hez hasonló jelet. (Ez balra fordítva hiteles, régi betűsorokban, pl. Thelegdi, Kájoni, a rovás **P** betű.)

A hazai tudósok, köztük bátyja, Torma Károly régész is, legfeljebb névjeleknek, mesterjegyeknek hajlandó elfogadni a feliratokat. Ugyanis Hunfalvy Pál ellentmondást nem tűrően jelentette ki, hogy a magyaroknak a kereszténységre térítés előtt saját írásuk nem volt, a hun-székely rovásírást pedig néhány XVII. századi tudós szerkesztette.

Így Zsófia egyedül maradt a véleményével, mely szerint nagyszámú újkőkori agyagkorongján az ősi magyar rovásírás és számrovás is található. Többek között azonosította az **NY, ZS, T, C** betűket. Forrai Sándor a kb. 150 hozzáférhető rajzon, amely Fehérné Walter Annának köszönhető, azonosította még az **A, B, C, D, F, G, J, P, SZ** rovásjeleket. Makkay János régészprofesszor A tartariai leletek című nagyszerű könyvében közli az általa 1969-ben összeállított és Tordos jelcsoport-nak nevezett jelgyűjteményt.

Shan M. M. Winn amerikai kutató 1981-ben megjelent könyvében a Tordos-Vincsa műveltség jeleit gyűjtötte össze és több szempont szerint csoportosította. 320 tordosi tárgyról rajzolt le jeleket. Az előzőeken kívül itt és Marija Gimbutas litván-amerikai régész nő könyveiben megtaláltam még az alakilag hasonló **CS, GY, I, kapocs K, négyszög K, M, O, Ö, R, S, U, Ü, V, Z** betűket, valamint a **BL, IB, ID, JD, ISZ** összerovásokat (ligaturákat), továbbá a **BABA** és **SAS** szavakat ötletesen összeróva. Így az **E** és **TY**, kivételével a ma székely-magyaroknak nevezett rovásírás 30 betűje felismerhető a tordosi, illetve az **M** a nándori leleten, ez szintén Zsófia gyűjtése. Ismétlem, ezekben a hangértékekben nem lehetünk teljesen bizonyosak, de az alaki hasonlóság ilyen mértékét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Bizonyosra vehető, hogy újabb, a rovásírással összefüggő vizsgálatnál a hiányzó két betű is feltűnne a tárgyakon, amelyeken az **1, 2, 3, 4, 5, 10, 20, 50, 10** rovásszámjegyek is azonosíthatók.

10. Elismerése, méltatói

Többek között, de elsősorban szűkebb hazája, Hunyad vármegye régészeti, őstörténeti iránt érdeklődő közössége. **Rómer Flóris** (1815-1889), a magyar

régészet megalapítója. **Gróf Kuun Géza** (1837-1905), régész, keletkutató, akadémikus, a főrendiház tagja. **Téglás Gábor** geológus, régész, dévai tanár (1848-1916). Ők ketten voltak Zsófia munkatársai a *Hunyad vármegye története* első kötetének írásában. **Ipolyi Arnold** püspök, a Magyar Mythológia szerzője, azt nyilatkozta Zsófia Hunyad vármegye kőkorszaki telepei c. tanulmányáról 1879-ben: „*Az ősrégészetről talpraesettebb munkát még nem olvastam.*” **Rudolf Virchow** (1821-1902), német antropológus, egyetemi tanár. **Kossuth Lajos**, Magyarország kormányzója (1802-1894). **Gyulai Pál** régész, író, a *Torma Zsófia levelesládájából* c. könyv szerkesztője (1972). **Fehérné Walter Anna**, aki az *Ethnographische analogieen*-t lefordította és 1973-ban **Jáki Gábor** hozzáértő kiegészítéseivel Buenos Airesben kiadta. **Érdy Miklós** orvos, történész (1974). **Shan M.M. Winn**, aki a tordosi jelrendszert feldolgozta és 1981-ben Amerikában megjelent könyvében régésznőnket megemlíti. **Mandics György** matematikus, rovásírás kutató, aki ezt írta 1987-ben: „*Az európai neolitikum felfedezésének története 1875 áprilisában kezdődött, amikor Vén András Tordosi tanító egy tarisznya cseréppel kopogtatott be Torma Zsófia kisasszonyhoz....*” **Bobula Ida** sumerológus. **Tóth Kurucz Mária**: Aranyfónál c. könyvében méltatja (1990). **Makkay János** régészprofesszor 1999-ben adta ki a *Holt lóra patkó... Tanulmányok Torma Zsófia emlékezetére* c. könyvét. **Anders Alexandra** régész, Makkay János társszerzője. **Tulok Magdolna** 1999 novemberében a Havi Magyar Fórumban halálának 100. évfordulóján emlékeztetett rá. **Badiny Jós Ferenc** lovagiasan megvédi Magyar a magyar c. kötetében, mert Komoróczy Géza a sumer-magyar rokonság hivatásos gúnyolója, Zsófiát elavultnak nevezte. **Fülöp Júlia** szászvárosi gyógyszerész, helytörténész, EMKE elnök (róla később bővebben). Méltatói közé tartozik még **Kiss Irén** és **Tábori László**, a 2007 májusában a Magyarok Házában rendezett Torma Zsófia Emlék Konferencia szervezői. Bár a hivatalos régészeti és akadémiai elismerés még várat magára, örvendetes a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum 2009-es kiállításának tartalmas, szép katalógusa. Az angol és román nyelvű kiadvány címe magyarul: *A Dunai Írás Tordos és Tatárlaka felfedezésének tükrében*. Ebben olvashatjuk **Marco Merlini** olasz egyetemi tanártól: „*A középső és alsó Duna –medencében kialakult újkőkori írás kutatásának úttörője Torma Zsófia bárónő volt.*” A tudományos kiadvány a tordosi írás korát 6500 évesnek határozza meg. **Madarassy Enikő** erdélyi, jelenleg Svédországban élő matematikus és Torma Zsófia kutató a szakirodalomban olvasható művével (2012) és azóta is végzett kutató-népszerűsítő munkájával csatlakozott a régésznő méltatóihoz. **Szakács Gábor** író-újságíróval végzett közös tevékenységünket a régésznő el és megismertetéséért a *14. Feladataink* c. részben olvashatják.

11. Mellőzése

Torma Zsófia kitartott azon megállapításai mellett, amelyeket ő a leletek ásatása, gyűjtése, tanulmányozása, a társtudományok általa becsült kutatóinak véleménye alapján tett. Így több, a ranglétra csúcsán álló szaktekintéllyel került ellentétbe, s ezek egyike nem csak a régésznőnek, hanem az egész magyar őstörténet nemzetközi megítélésének máig ható kárt okozott. Amikor Zsófia 1876-ban a budapesti ősrégészeti tanácskozásra leleteit felküldte, ő maga szándékozott időrendben, azaz azoknak a rétegeknek megfelelően elhelyezni, amelyekben találta. Hampel József régész, a Nemzeti Múzeum munkatársa, az Archaeológiai Értesítő szerkesztője azonban két darabot, egy arcos urnát és egy bálványfej részletet kivett az újkőkori gyűjteményből, mondván, hogy azok római koriak. A régésznő ragaszkodott ezek visszahelyezéséhez s a hozzáértő tudósok figyelmét éppen e két darab ragadta meg leginkább. (Később beigazolódott, hogy Zsófia kormeghatározása volt a helyes.) Hampel ezután ott ártott neki, ahol tudott, közlési lehetőségektől elzárta, még Zsófia halála után is gúnyolódott Téglás Gáboron és Hermann Antalón, akik rajongó szavakkal méltatták a Hunyad –megyei Történelmi és Régészeti Társulat ülésén, a magyar tudományos Olympus Pallas Athenájának, az erdélyi régészet Jeanne D’Arc-jának nevezve a régésznőt. Kéziratban maradt, 2500 rajzzal gazdagított főművéről és egyéb tanulmányairól Hampel határozottan kijelenti: „*azok közzétételre nem alkalmasak!*” A közzététel megakadályozásával azt érte el, hogy a 30 évvel később felfedezett Vincsa telep érdemtelenül előzte meg Tordost az újkőkori lelőhelyek fontossági sorrendjében, s a köztudatban nem terjedt el, hogy hazánk adta az első régésznőt a világnak.

Hunfalvy Pál is igen hamar felismerte Zsófia trójai és mezopotámiai összehasonlításainak, és korongokra, edényekre karcolt írásjegyeinek veszélyét a finnugor elméletre nézve. A Néprajzi Társaság 2 évig hitegette tanulmányainak magyar nyelvű kiadásával, s az végül Németországban, németül jelent meg.

Idősebb Szinnyei József nyelvész, aki Ferberről magyarosította nevét, az Erdélyi Múzeum Egylet szerkesztőjeként utasítja vissza írásait. A 2500 ábrával – ez Szinte Gábor dévai rajztanár munkája -díszített, *Dácia a római foglalás előtt* című főművével 8 évig kérvényez minisztériumhoz, Akadémiához, háromszor viszi fel Pestre Szászvárosból a kézirateit, hiába.

Paul Reinecke német orvostanhallgató, későbbi régész, Torma Zsófiánál vendégeskedik, gyűjteményét tanulmányozza, anyagot, magyarázatot kap tőle, majd az Archaeológiai Értesítőben 1898-ban, 26 éves korában tanulmányt jelentet meg Tordosról, ám annak ásatóját, kutatóját, az idős tudós asszonyt csak egy mondatban említi. 1899-es, *Tordos és Trója* című tanulmányában már egyetlen mondatot sem szentel Zsófiának. Furcsa és sajátságos, hogy a korabeli régész-történész társadalom, mely Zsófiát Tordos és Trója hasonlóságainak

kimutatásáért örültnek nevezte, egy-két éven belül az őt másoló és elhallgató Reineckét ugyanezért a kegyeibe fogadta. Reinecke hazájában, valószínűleg hasonló módszerekkel hihetetlen karriert futott be és 86 évig élt.

Torma Zsófia anyagából, anélkül, hogy érdemeinek megfelelően említéne, szerzett tudományos hírnevet a német Hubert Schmidt, és az 1908-tól Vincsán ásató horvát Miloje Vasics. Sir Gordon Childe ausztrál származású régész kitűnően ismeri a Kárpát-medencei műveltségeket, ezt igazolja az 1929-ben Oxford-ban megjelent *The Danube in Prehistory* című, 480 oldalas műve. Tíz oldalon át említi Tordost, Torma Zsófia nevét azonban nem találjuk, noha megállapításaiban nem jut tovább régésznőnkénél. Roska Mártonra, az Erdélyi Nemzeti Múzeum igazgatójára hivatkozik, aki 1910-ben ásatott Tordoson, majd 1927-ben könyvet jelentetett meg az újkőről. Kifejezetten igazságtalannak érezzük, hogy Bella Lajos *Az őskor embere és kultúrája* c. régészeti mű társszerzője a dél-erdélyi újkőkori telepekről szólván, szót sem ejt a magyar Torma Zsófiáról, az őt kihasználó német Reineckeről viszont több alkalommal is. Ha időrendben haladunk, Kalicz Nándor 1980-ban megjelent *Agyag istenek* című, a magyarországi újkőkort és rézkort áttekintő könyve az, amelyből kiáltóan hiányzik Tordos és feltárója említése, noha Vincsáról szót ejt és Roska Márton könyve a Torma gyűjteményről, szerepel irodalmában. Még furcsább, hogy a *Trója és a Kárpát-medence* c. fejezetben sem találjuk Torma Zsófia nevét, pedig ezt a felismerést egyértelműen neki köszönhetjük, és ő szenvedte el miatta a támadásokat és a gúnykacajt. A kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeumban sincs ott a leleteit tartalmazó tárlókon a neve. (2009-ben jártunk ott utoljára).

Sir Colin Renfrew cambridgei régész professzor Vasicsra, Hubert Schmidtre és Childe „okos eszére” hivatkozik a Tordos - Vincsa műveltség részletes tárgyalásánál *A civilizáció előtt* c. művében (1999). Ő már Roska Mártonról sem tud, és arról sem, hogy 6-7 ezer éve még nem léteztek a trianoni határok, ugyanis makacsul romániai lelőhelynek nevezi Tatárlakát.

Marija Gimbutas litván régésznő életművének egyik forrása Torma Zsófia munkássága, annak ellenére, hogy könyveiben többnyire Vincsával foglalkozik. Pl. *The neolithic cultures of the Balkan peninsula* (1972) *Old Europe, cca. 7000-3500 BC.* (1973) *The Gods and Goddesses of old Europe 7000-3500 BC.* (1974) *Ideograms and symbolic designs on ritual objects of old Europe* (1976) *Old Europe in the fifth millenium BC.* (1982) Hiába keressük régésznőnk méltatását, csupán Roska Márton tárgyleírása szerepel szakirodalmában. A trianoni határokat Gimbutas szintén már az újkőkorban is létezőnek tekintette, bár a kárpát-medencei kőkori leletek bemutatásával messze meghaladja a hazai hivatalos, akadémiai régészetet. Neki, egy külföldinek köszönhetjük ezeket a fontos ismereteket.

Torma Zsófia nyomdokain halad Richard Rudgley fiatal, 1961-ben született angol antropológus, vallástörténész, őskortörténész, aki Magyarországon is járt, Vértés László, Mészáros Gyula, Makkay János szerepel a *Kökor elveszett civilizációi* c. könyve szakirodalmában, tehát felületesnek nem nevezhető. Zsófia munkásságáról is tud, hiszen a tatárlakai leletet tárgyaló fejezetet így kezdi: „*Prehistorikus időkből származó jelekkel ellátott agyagedény töredékeket 1870-ben fedeztek fel először Erdélyben, pontosan a Kolozsvár közelében lévő Tordánál*”. Igaz, hogy nem a közelében van, hanem kb.150 kilométerre és nem Torda, hanem Tordos, de legalább nem Romániát írt. Azonban Torma Zsófia nevét nem olvashatjuk nála sem, ellenben Marija Gimbutast lépten-nyomon idézi és *zseniális litván régésznőnek* nevezi, ebben igaza van, de Zsófia jelentősége sem kisebb.

Nicolae Vlassa, a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum román régésze a tatárlakai hamvasztásos sír feltárója sem igyekezett Zsófia kéziratban maradt főművét kiadatni, noha a múzeumban számára hozzáférhető volt. Fehérné Walter Anna 1961-ben levélben érdeklődött Vlassánál a kéziratról. Vlassa azt válaszolta, hogy az már foszladozóban van, ceruzarajzai elhalványodtak, de a Kolozsvári egyetemnek szándékában áll az egészet egyben kiadatni. Azóta sajnos Fehérné és Vlassa is elhunyt, és nem tudni, hol foszladozik, halványodik tovább az a kézirat, amellyel Zsófia nyolc évig kilincselte az Akadémiánál, s amelyből néhány év, évtized múlva oly sokan pompás tudományos karriert építettek maguknak. Ugyancsak Fehérné Walter Annánál olvashatjuk, hogy Torma Zsófia jeltelen sírban nyugszik a szászvárosi temetőben. Ezzel kapcsolatban Kiss Irén és Tábori László megtudták és a Torma Zsófia konferencián a hallgatóság tudomására hozták, hogy a régésznő földi maradványait a család leszármazottai a csicsókeresztúri családi sírboltba szállíttatták. A múzeumban a tárlókban Torma Zsófia gyűjteményéből láthatók darabok, de a régésznő nevét nem szerepel a tárlókon. (2009-ben jártunk a múzeumban utoljára.)

Érdekes Marco Merlini olasz kutató felvetése a http://www.prehistory.it/ftp/tartaria_tablets/tartaria_tablets_15.htm honlapon. Írja, hogy néhány tudós véleménye szerint Vlassa, a Kolozsvári Történeti Múzeum régészeként hozzájutva az alagsorban tárolt Torma Zsófia gyűjteményhez, ebből vette ki és ő maga helyezte a sírgödörbe a három táblácskát. E szerint a híres, rovásbetűs és sumer képírástól korongot régésznőnk talált volna meg.

Néhány gondolat a több külföldi szerző szakirodalmában is megtalálható műről, amelynek szerzője Roska Márton (1881-1961) ősrégész, néprajzkutató, az Erdélyi nemzeti Múzeum igazgatója is volt. Művének címe: *A Torma Zsófia*

gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti múzeum Érem és Régiségtárában, megjelent Kolozsváron, 1941-ben. Patay Pál régész az *Archaeologiai Értesítő* 1942-es évfolyamában az elismerés mellett kitér a mű néhány pontatlanságára és figyelmeztet arra, hogy Roska Márton nem tudja bizonyítani, hogy a Torma Zsófia által megtalált ősnép finnugor lett volna!

2006-ban a Magyar Demokrata hetilap megbízásából Szakács Gáborral Tordoson, Szászvárosban és Kolozsváron jártunk. Tordoson már az idősök sem beszélnek magyarul. A templom évek óta elhagyottnak tűnik. A Maroshoz csak a kompikötőnél lehet lejutni, magánkertek zárják el a többi partszakaszt. Most kólás palackokat ringat a víz ott, ahol 140 éve Földünk egyik legjelentősebb ásatása folyt. Szászvárosban ekkor nem találtunk senkit, aki magyarul beszélt volna, a református templom zárva volt, úgy tűnt régóta. (2012-ben viszont nagyszerű magyar hagyományőrző közösséggel ismerkedtünk meg Fülöp Júlia helytörténésznek köszönhetően. Erről később.) Kolozsváron az Erdélyi nemzeti Történeti Múzeumban több lelet látható a Torma gyűjteményből, köztük rovásírásos cserépaljak is, a régész neve azonban a tárlókon, leleteken nincs feltüntetve.

Régészünk említését, nevét nem találjuk az Akadémiai Kiadónál 1986-ban megjelent három kötetes, 2000 oldalas *Erdély története* c. munkában, noha terjedelmében jelentős régészeti anyagot tartalmaz.

12. Meghamisítása

Torma Zsófia jelentőségét egyesek elhallgatják, mások gondolatait céljaiknak megfelelően félremagyarázzák. Sajnálatosan kéziratban porladó főművének címe: „*Dacia a római foglalás előtt*”. Főként e mű címébe kapaszkodnak bele a dákok –román elmélet hívei, holott Torma Zsófia korában a történelmi források Erdélynek azt a területét, amelyet a Tisza, az Al-Duna és a Dnyeszter zár körül, Dákiának neveztek; Mezopotámiát Babilonnak; a sumerológusokat asszirológusoknak; a sumer őslakosság nyelvét pedig sumer-akkádnak, mivel akkoriban még nem vált nyilvánvalóvá, hogy az akkádok a sémitákhoz tartoznak. Visszatérve a dákokhoz, ők Kr.e. 10-ben harcba keveredtek a rómaiakkal. A váltakozó kimenetelű ütközetek Kr. u. 107-ben Traianus császár győzelmével és a megmaradt dák népesség beolvadásával végződtek. Dácia fővárosa, Sarmizegetusa volt, amelynek nevéből Torma Zsófia azt a következtetést vonta le, hogy szarmaták, azaz szkíta népek alapították.. *Sarmise-getu-sa*, azaz szarmaták helye, vagy vára. Alátámasztja ezt, hogy magyar neve Várhely. Ahogy ő írja: *Tordos....culturrétegében a dákok erősített lakásainak nyomai még elő nem fordultak, a dákokat sem tekinthetjük ez okáért hazánk legrégebbi településeinek.....mint hazánk legrégebbi népiről, az agathyrsekről emlékezik meg Herodot....(ők szintén szkíta népek voltak). A*

szkíták származása Hérodotosz szerint: Heraklész és Hülaja, a Kígyóistennő gyermekei hárman voltak: Agathürszosz, Gelónosz és Szkúthész.

Oláh Miklós történíró püspök *Hungária c. művében (1536)* olvashatjuk, hogy az oláhok a rómaiak telepítései, tehát nem dákok, mert azokat a rómaiak elűzték és nem telepítették. A rómaiak a 2-3. században telepítették az oláhokat, tehát Krisztus előtt nem élhettek itt. De van másik adatunk is, az ember nem is hinné, hogy Hunfalvy Pálnak is lehetett egy jó gondolata. Véleménye szerint ugyanis a románok csak a magyar államalapítás után, tehát a 10-11. században vándoroltak be Erdélybe.

A *Torma Zsófia levelesládájából* c. könyvecske Gyulai Pál kolozsvári régész szerkesztésében nagyszerű, hiánypótló alkotás. Mégis van néhány mondata, amelyeket meg kell kérdőjeleznünk, ezek talán a bukaresti kiadás miatt kerültek bele. Például: *Torma Zsófia* „a vallás mitológiai szimbólumok eredetének, jelentésének, továbbélésének kutatása közben fölfedezi, hogy az alapvető szimbólumok feltalálhatók Erdély lakosainak népművészetében, különösen a román népművészetben”(30. old). „A régészek közül elsőnek ismeri fel a román népművészet, a népszokások és az Erdélyben egykor államot alapító dákok civilizációja között a leszármazási viszonyt.”(48. old.). Torma Zsófia ellenben ezt írja például az erdélyi legények fegyvertáncáról, a „kaluzsér” táncról: „A kaluzsér tánc nem vonatkoztatható az ún. római kontinuitásra, hanem a babiloni eredet bizonyítéka. Mivel a kalugyer szó románul szerzetest jelent, sokan tévesen azt hiszik, hogy ez a szerzetesek tánca.”

Torma Zsófia eszméinek meghamisításához tartozik a következő mondat is: „...igazságkeresésében eljut a kor leghaladóbb természettudományos tételeinek elfogadásáig, a darwini tanítás helyességének felismeréséig”. Az olyan kutató szellemnek, mint Ő, aki behatóan foglalkozott öslénytantal is, feltétlenül el kellett jutni a „teremtés vagy fejlődés” kérdéséhez. De éppen okosságánál fogva nem elégedhetett meg e két felkínált lehetőséggel. Hozzáférhető eredeti írásaiban célzás szintjén sem olvasható, hogy darwinista vagy materialista lett volna. Ellent mond ennek Haynald Lajos bíborshoz fűződő jó kapcsolata, akit lelkiatyjának tekintett.

Románok iránti szeretetének túlhangsúlyozását annak köszönheti, hogy bátyjának, Torma Károlynak leánya Victor Babes román orvoshoz ment feleségül. Igen valószínű, hogy Babes szédítő karrierjét, amelynek csúcsa, hogy a világhírű német antropológus, Rudolf Virchow keze alatt dolgozhatott, Zsófiának köszönheti. Virchow ugyanis a régésznek levelezőtársa, tisztelője volt, élete utolsó évében meglátogatta és együtt járták végig a tordosi Maros partot, az európai újkőkor felfedezésének első helyszínét.

13. Összegzés

Mi tehát tömören összefoglalva Torma Zsófia munkásságának jelentősége? Bolygónk eddig ismert legnagyobb hatású szellemi forradalma az újkőkori, melyben megjelent az írás, 8-9000 évvel ezelőtt játszódott le, kiindulópontja a Kárpát-medence volt. Ennek bizonyítékait elsőként Torma Zsófia tárta fel az erdélyi Tordoson és környékén. Ezek a régészeti bizonyítékok és néprajzi összehasonlításai rámutatnak Trójával, az Égei műveltségekkel és Mezopotámiával való szoros kapcsolatra. Leleteinek jelentős részét alkotják azok a korongok és cseréptöredékek, amelyeknek írásjegyei összekötik a Kárpát-medence újkőkori, valamint jelenlegi magyar lakosságát. Ezeket az írásjegyeket ma székely-magyar rovásírásnak nevezzük s ez a magyarság legalább 8-9000 éves Kárpát-medencei jelenlétének és folytonosságának bizonyítéka.

14. Feladataink

Szakács Gáborral ezeket 2007-ben tüztük ki, itt kiegészítve, vastag, dőlt betűvel közlöm az azóta megvalósultakkal.

1. Torma Zsófia munkásságának minél szélesebb körben való megismertetése. *2000 óta ezt folyamatosan végezzük, fényképét Forrai Sándoréval együtt, mint példaképünkét előadásainkon bemutatjuk.*

2. Eddig még meg nem jelent nagy műve (amely 2500 rajzot tartalmaz) kiadásának szorgalmazása. Valószínűsíthető helye a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum-Strada Daicovicu 2, (rég neve Bástya u.) *Ezzel sajnos nem jutottunk előrébb.*

3. Szobor állítása, ezt 2007-ben megbeszéltem Józsa Judit keramikusművésznővel. *A gyönyörű szobor elkészült, honlapunkon is látható. Kisplasztikát készített Torma Zsófiáról Dorogi Ferenc Miklós, budapesti képzőművész. Festményt készített róla Szabó Klára és Czeglédy Gizella.*

4. Szakács Gáborral a Forrai Sándor Rovásíró Kör alapítóiként elhatároztuk, hogy minden évben posztumusz díjat adunk olyan személyiségeknek, akik sokat tettek a magyar hazáért, de éppen emiatt hivatalos állami kitüntetésben érdemeiknek megfelelően nem részesültek. 2008-ban ezt a Szkíta-Hun-Avar-Magyar Örökség Díjat Torma Zsófiának ítéltük, s jelképesen a **9. Kárpát-Medencei Rovásírás Versenyen adjuk át, hogy példakép legyen a fiatalok számára.**

Azóta az átadás megtörtént, a díjat Dittler Ferenc építész készítette. A díjat sikerült eljuttatnunk dr.Torma Miklósnénak, aki Zsófia bátyjának leszármazottja.

5. Feladatul tűztük ki újabb ismeretek gyűjtését, ezekről itt számolunk be:

15. Újabb ismeretek Torma Zsófiáról

Abban a méltatlanul kevés lexikonban és szakirodalomban, amelyben Torma Zsófia szerepel, születési évének az 1840-et írják. Talán nem haragszik meg régésznőnk valamely távoli szép csillagon ennek módosításáért, mivel az újabb adat kilenc évvel idősebbnek fogja feltüntetni, azaz születési éve 1831. E módosítás alapja a nevelt fia, Makrai László által 1899 november 15-én kiadott gyászjelentés, amelynek szövege a következő:

„Csicsó-keresztúri Dr. Torma Zsófia, több tudományos és jótékonyági egyesület tagja f. évi november hó 14-én d.u.fél négy órakor életének 68. évében ,rövid szenvedés után szívszélhűdés következtében örökre elhunyt.

Munka és tudásvágy, szeretet és jótékonyosság voltak életének főbb jellemvonásai. Örökölt szenvedéllyel és lankadatlan kitartással gyűjtötte össze hírneves régészeti múzeumának tárgyait s azokat életerejét emésztő fáradságos munkával igyekezett az ősembertani tudomány szempontjából feldolgozni és értékesíteni. De igazán boldognak csak akkor érezte magát ,ha szíve az emberszeretet és jöttevés oltárán áldozhatott.

A tudományos szenvedély izzó lángja és az áldást osztogató szív nemes tüze most már végképp kialudt s kihűlt tetemei pihenni fognak a helybéli róm. kath. temetőben, hová csütörtökön f.hó 16-án- d.u. 3 órakor a háznál tartandó végtisztesség után ideiglenesen elhelyeztetnek. Lelkéért pedig az engesztelő szentmise áldozatok pénteken, november hó 17-én d.e. 10 órakor a helybéli róm. kath., valamint a csicsó- keresztúri kegyúri templomban fognak az Egek urának bemutatni.

Örök áldás emlékezetére!

Szászváros, 1899 november hó 15-én.

E fontos életrajzi adatot hordozó gyászjelentést Fülöp Júlia szászvárosi helytörténész adta át Kiss Irén művelődéstörténésznek és Tábori László keletkutatónak.

2007-ben Kiss Irén és Tábori László révén levelezési kapcsolatba kerültem Fülöp Júlia gyógyszerésznővel, helytörténésszel, a szászvárosi EMKE elnökével, akitől a következőket tudtam meg:

Zsófiát Szászvároson temették el, azonban később földi maradványait Csicsókeresztúron, szülőfalujában a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra. Lehetséges, hogy a hetvenes években Fehérné Walter Annáék már ezért nem találták sírját a szászvárosi temetőben.

Az életkorával kapcsolatban újabb bizonytalanság merült fel, mert a Kolozsvári Ferenc József Tudományos Akadémia által adott diploma születési idejét 1832 novemberében jelöli meg.

2011-ben tehattünk pontot a születési időpont körüli bizonytalanságra, Fülöp Júlia fontos fejleményről értesített, a brassói Fabich Károly, a régésznő életének kutatója elutazott Csicsókeresztúrra és az ottani katolikus pap segítségével megtalálták a születési bejegyzést az anyakönyvben. Fabich Károly lefényképezte a bejegyzést, mely szerint Torma Zsófia **1832 szeptember 26-án** született és katolikus vallású volt. Ugyancsak Fabich Károlytól tudjuk, hogy a csicsókeresztúri Torma kriptát feldúlták, így bármiféle azonosításra alkalmatlanok a maradványok.

2005-től évente Torma Zsófia emlékünnepséget tartanak a Hunyad –megyei Szászvárosban, az EMKE, a Református Egyházközség és a Néprajzi Múzeum szervezésében. A református templomban és gyülekezeti termében megemlékezések hangzanak el, kiállítást is rendez a helyi néprajzi múzeum vezetője. Ezeknek lelke, elindítója Fülöp Júlia gyógyszerész és helytörténész. 2005-ben Szászváros román polgármestere is jelen volt és egy helyi művész javaslatát felkarolva köztéri Torma Zsófia szobor felállítását ígerte. Sajnos ez még nem valósult meg.

A régésznő szászvárosi házára, amely egykor múzeumként szolgált, az önkormányzat emléktáblát helyezett el 2004-ben. Sajnos ezt az épületet felújítató új tulajdonos levette és nem hajlandó visszatenni.

A szászvárosi EMKE egy kis füzetet is kiadott a régésznőről szóló írásokból válogatva. Az a megtiszteltetés ért, hogy e füzetbe, bár név nélkül, de több részlet is belekerült jelen tanulmány *Díszítések, mesterjegyek vagy írásjelek*, a Nőrégész-régésznő és a *Kutatói alaposága és módszere* című fejezeteiből. Az ősi Torma családnak élnek még leszármazottai, akikkel Fülöp Júlia kapcsolatot tart.

2012-ben Fülöp Júlia meghívására Szakács Gáborral Szászvárosba utaztunk a Torma Zsófia megemlékezésekre a Hunyad Megyei Magyar Napokon. Fülöp Júliával együtt előadást tartottunk a régésznőről Déván, a Téglás Gábor Iskolaközpontban, ezen tanulók, tanárok és a szászvárosi EMKE tagjai egyaránt jelen voltak. Déván a Múzeumot (Magna Curia) is felkerestük, hogy az állítólag itt található Torma Zsófia feljegyzések iránt érdeklődjünk. Sajnos átalakítás miatt kevés munkatárs volt benn, ők nem tudtak a feljegyzésekről. A belső újkőkori részleg zárva volt, egyébiránt csak egy kitömött madár kiállítást

tekinthettünk meg, az udvaron viszont elég nagy de rendezetlen anyagot találtunk Sarmizegetusa-ból.

Tordosra is mentünk, mert értesítést kaptunk, hogy a nagy autópálya építés miatt leletmentő feltárás folyik a Maros melletti területen, ahol nagyjából 140 éve Torma Zsófia is gyűjtötte anyagait. A jelen lévő szakember engedélyével fényképeket készíthettünk.

Vasárnap a szászvárosi református templomban Istentiszteleten vettünk részt. Megtudtuk, hogy a 2006-os szászvárosi látogatásunk alkalmával a református templomot azért találtuk zárva, mert oda többször betörtek, lopás is történt. Az Istentiszteletet Sipos Szabolcs lelkész tartotta és ünnepélyes megemlékezés volt Torma Zsófiáról. Méltatását Mihai Castaian régész, múzeum igazgató kezdte, majd Fülöp Júlia, Szakács Gábor és jómagam hívtuk fel a figyelmet a régész nő jelentőségére. Jelen volt a román orvosnő is, aki Torma Zsófia házában lakik és nem járul hozzá, hogy az eltávolított emléktáblát az E.M.K.E. visszahelyezze a házra. Reméltük, hogy az ünnepélyes alkalom álláspontja megváltoztatására készíti (ez sajnos mindmáig nem történt meg). Kötetlen beszélgetés következett a tanácsteremben a szászvárosi magyarokkal, akik sajnos igen kevesen maradtak, a 19 ezres városból mintegy 500-an. Ez után Fülöp Júlia vezetésével megtekintettük Torma Zsófia házat és Szászváros nevezetességeit. A Szászvárosi Újság régi számaiból is mutatott, ezekből másoltam ki, köszönettel:

Szászváros c. újság, 1899/6/3

Hírt ad Torma Zsófia *"tiszteletbeli tudorságáról"*.

"A tudósvilág előtt nem ismeretlen kincshalmaz többé az általa fölfedezett és az enyészettől megmentett tordosi őskori telep, mert bár ellenszenvvel és önálló nézetei miatt az iskolai tudomány kicsinylő véleményével nem egyszer kellett küzdeni az ő rokonszenves egyéniségének is, s e mellett egy súlyos betegséget kellett kiállnia..."

"Szászváros újság, 1908/7/2

"Jertek, koszorúzzuk meg Magyarország egyik legnagyobb asszonyának s tudorának sírját! De hát hol van? Keressük, nincs sehol...A temető őr rámutat egy helyre... Fél méteres rozoga fakereszt, besüppedt, dudvával benőtt hant alatt...Vagyonának felébe került gyűjteménye, mely felbecsülhetetlen értékű..."

Vagyonának másik felét, mintegy 40 ezer koronát rokonai örökölték. Sírja már csak a temető őr segítségével található s a sírkeresztcske szégyenkezve áll, hogy ne legyen tanúja, hogy ma már csak ilyen hálaára számíthat ki hazájáért és rokonai javára élt..."

2012 decemberében értesített Fülöp Júlia arról, hogy felkereste egy szebeni régész hallgató hölgy, aki Torma Zsófiáról írja a szakdolgozatát. A dévai Múzeumban megkapta Torma Zsófiának egy kézírásos naplóját, ebből a készülő szakdolgozatában is látható néhány fénymásolt oldal.

Örvendetes, hogy a régésznőről egyre több ismeret kap nyilvánosságot, egyre több a tisztelője, míg az őt elgáncsolók munkássága az utókor kutatásainak eredményeképpen lényegtelenné válik. Viszont Torma Zsófia megkövetése, munkásságának igazságos értékelése a hivatalos tudományt képviselők többségének részéről még várat magára.

Sajnos 2014-ben elhunyt Fülöp Júlia, Torma Zsófia emlékének fáradhatatlan fenntartója. A pótolhatatlan veszteség ellenére mégis egy jó hírrel zárhatom az életrajzot: A már említett Madarassy Enikő munkálkodásának eredményeként egy svéd régészprofesszor könyvet tervez Torma Zsófiáról, a világ legelső régésznőjéről.

Írásom megjelent **2007**-ben, kiegészítettem **2017**-ben.

16. Szakirodalom

Torma Zsófia: Neolith kőkorszakbeli telepek Hunyad megyében (Erdélyi Múzeum folyóirat, 1879 május)

Torma Zsófia: A nándori barlang csoportozat (Kolozsvár, 1880, Különlenyomat)

Sophie von Torma: Ethnographische Analogieen (Jena, 1894)

Torma Zsófia: A tordosi őstelep és hazánk népe ősmityhosának maradványai (1896. In: Érdy M: A sumir, ural-altáji- magyar rokonság története, 1974)

Torma Zsófia: Sumer nyomok Erdélyben-Ethnographische Analogieen, (Jéna, 1894, Fehérné, Walter Anna Kiadása, Buenos Aires, 1973)

Anders Alexandra: A tordosi lelőhely és az ásatások története –A tordosi leleteket őrző gyűjtemények (In: Makkay János: Holt lóra patkó...)

Botos László: Hazatérés (Magna Lingua, 1996)

Érdy Miklós: A sumir, ural-altáji-magyar rokonság története (New-York, 1974)

Fehérné Walter Anna: Az ékírástól a rovásírásig (Buenos –Aires, 1975)

Forrai Sándor: Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig (Antológia Kiadó, 1994)

Friedrich Klára: Torma Zsófia igazsága (Magyar Demokrata, 2001, 51-52.)

Friedrich Klára: Egy asszony a magyar régészet szolgálatában (Honlevél, 2007 július, továbbá: Friedrich K. – Szakács G: Ősök és írások, 2008)

Friedrich Klára: Torma Zsófia pontos születési ideje (Honlevél, 2012 január)

Friedrich Klára: Emlékezés Torma Zsófia régésznőre a Hunyad - megyei Magyar Napokon, 2012. (Friedrich K: Megfejtések Könyve I., 2013/203.)

Friedrich Klára: Ő már Torma Zsófiával beszélget...Emlékezés Fülöp Júlia szászvárosi helytörténészre, 2014. (www.rovasirasforrai.hu)

Gimbutas, Maria: The gods and goddesses of old Europe (Berkeley and Los-Angeles, 1974)

Gyulai Pál: Torma Zsófia levelesládájából (Bukarest, 1972)

Jáki Gábor: Az életmű (In: Torma Zsófia: Sumer nyomok Erdélyben, Fehérné Walter Anna kiadása, 1973)

Madarassy Enikő: Tanulmány Dr. Torma Zsófiáról – az első tudományos módszerrel dolgozó magyar régésznőről, aki felfedezte és elsőnek kezdte kutatni a tordosi kultúrát (2014)

Makkay János: A tartariai leletek (Akadémiai Kiadó,1990)

Makkay János: Holt lóra patkó Tanulmányok Torma Zsófia emlékére (A szerzők kiadása, 1999)

Mandics György: Rejtélyes írások (Akadémiai Kiadó, 1987)

Patay Pál: Torma Zsófia gyűjteménye (Archaeológiai Értesítő, M.T.A.,1942)

Reinecke, Paul: A tordosi őstelep agyagműveiről (Arch. Értesítő, 1898)

Reinecke, Paul: Tordos és Trója (Archaeológiai Értesítő, 1899)

Renfrew, Colin: A civilizáció előtt (Osiris,1995)

Roska Márton: A Torma Zsófia gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárában (Kolozsvár,1941)

Rudgley, Richard: A kőkor elveszett civilizációi (Gold Book,évszám nélkül)

Szakács Gábor: Az első magyar régésznő (Magyar Demokrata, 2012/19. szám)

Szongott Kristóf: A magyar honi örmény családok genealógiája (1898)

Téglás Gábor: Dr. Torma Zsófia emlékezete (Déva,1901)

The Danube Script in Light of the Turdas and Tartaria discoveries (Exhibition Catalogue, 2009)

Tóth Kurucz Mária: Aranyfonál (Az erdélyi arany útja-Cleveland, 1990)

Tulok Magdolna: Száz éve halt meg az első magyar régésznő, Torma Zsófia (Havi Magyar Fórum, 1999 november)

Winn, Shan M.M: Pre Writing in south –eastern Europe (Western Publishers,1981)

www.rovasirasforrai.hu

www.magtudin.org

* <http://tormazsofia.ro/rola.html>

Lexikonok

Barma Zofia
1860-1880